

LXVIII. ÉV.

HARMADIK FOLYAM

1944. JAN.-MÁRC.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR KÖZKÖNYVTÁRAK
KÖZLÖNYE

A MAGYAR KÖNYVTÁROSOK ÉS LEVÉLTÁROSOK EGYESÜLETÉNEK MEGBÍZÁSÁBÓL
SZERKESZTI

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN

1944. évi folyam * I. füzet.

BUDAPEST

KIADJA A M. NEMZ. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA 1944

A Magyar Könyvszemle

Szerkesztő- és Kiadó-Bizottsága

azon könyvtárak igazgatóiból alakul, amelyek a Magyar Könyvszemle kiadásához bizonyos ívszámok költségeivel (legalább száz pengővel) hozzájárulnak.

A Szerkesztő- és Kiadó-Bizottság tagjai

ENYVVÁRI JENŐ, a budapesti Fővárosi Nyilvános Könyvtár igazgatója, FITZ JÓZSEF, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárának főigazgatója, GOMBÁS GÉZA, az Országos Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának vezetője, HEIN JÁNOS, a Kereskedelmi és Iparkamara Könyvtárának előadója, KÁPLÁNY GÉZA, a Technológiai Könyvtár igazgatója, LAMOTTE KÁROLY, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank vezérigazgatója, MELICH JÁNOS, nyug. egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia főkönyvtárnoka, NYIREŐ ISTVÁN, a debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója, PASTEINER IVÁN, a budapesti Egyetemi Könyvtár főigazgatója, PUSKÁS ENDRE, a szegedi Egyetemi Könyvtár igazgatója, RADÓ AURÉL, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Könyvtárának igazgatója, TAMÁS LAJOS ny. r. egyetemi tanár, az Erdélyi Tudományos Intézet igazgatója, TETTAMANTI JENŐ egyetemi nyilvános rendes tanár, a Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kar Könyvtárának igazgatója (Sopron), TRÓCSÁNYI GYÖRGY, az Országgyűlés Könyvtárának igazgatója, TRÓCSÁNYI ZOLTÁN, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárában igazgató, a Magyar Könyvtárosok és a Levéltárosok Egyesülete Könyvtári Szakosztályának képviselője, szerkesztő.

550.013

KA 1759

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

SZERKESZTI

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN

ÉS

VARJAS BÉLA

HARMADIK FOLYAM. * LXVIII. ÉV.

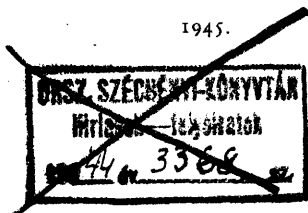
1944. ÉVFOLYAM

BUDAPEST

KIADJA

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA

1945.

~~S. 1760~~

~~S. 3029~~

757 SZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
Kézírti Irodalmak
1886 343 R.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

HARMADIK FOLYAM. * LXVIII. ÉV.

1944.

TARTALOM.

1. ÉRTEKEZÉSEK, ÖNÁLLÓ KÖZLEMÉNYEK.

	Lap
BISZTRAY GYULA: Három év magyar könyvszete	85
GÁRDONYI ALBERT: Hazai könyvtermelésünk a könyvkereskedés önállósítása korában	148
GÁRDONYI ALBERT: Hazai könyvtermelésünk a Pragmatica Sanctio korában	1
GORIUPP ALISZ: A kormányzat sajtópolitikája és a magyar hírlapok a XVIII. század fordulóján	19
GULYÁS PÁL: A könyvkiadás Magyarországon a XVI—XVIII. században (1527—1773)	100
LUKÁCS KÁROLY: A balatonvidéki hírlapirodalom első negyedszázada	35
SZIMONIDESZ LAJOS: A magyarországi anabaptisták irodalma és könyveik	134

2. KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

DEZSÉNYI BÉLA: Egy régi vidéki újság képes melléklete	176
DEZSÉNYI BÉLA: Tábori nyomdák és nyomdászok 1848-ban és 1849-ben ..	57
ECKHARDT SÁNDOR: Magyar nyomda és kézírás harca a XVI. században ..	54
GYÖRKÖSY ALAJOS: Török Pál (1885—1943)	53
RÉDEY TIVADAR: Kereszty István (1860—1944)	167
SZABÓ DÉNES: A Jókai-kódex papirosának vízjegyei	175
SZEMZŐ PIROSKA: Az orosz Tudományos Akadémia moszkvai könyvtára ..	169
TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: Helyesírás és könyvmeghatározás	56
TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: A katalógus-olvasás	62
TR. Z.: Előfizetés-gyűjtés — tudós koldulás	61
VARJAS BÉLA: Orosz könyvművészet	172

3. ISMERTETÉSEK.

BISZTRAY GYULA: Író és nemzct. Ism. TRÓCSÁNYI ZOLTÁN	189
<i>A bölcs Esopusnak és másoknak fabulái és oktató beszédei.</i> Ism. TRÓCSÁNYI ZOLTÁN	68
BÖÖR GYÖRGY: A magyarországi ruszin időszaki sajtó a XIX. században. Ism. TRÓCSÁNYI ZOLTÁN	69
BRETAN JUDIT: A francia könyv Magyarországon. Ism. SZEMZŐ PIROSKA ..	193
FEHÉR MÁTYÁS: A kassai püspöki könyvtár kódexei és ősnymtatványai. Ism. CSERY-CLAUSER MIHÁLY	65
FITZ JÓZSEF—ZOLNAI KLÁRA: Bibliographia regis Matthiae Corvini. Mátyás király könyvtárának irodalma. Ism. IFJ. VAYER LAJOS	67
GYALUI FARKAS: Hatvanéves irodalmi munkám. Ism. TRÓCSÁNYI ZOLTÁN ..	72

VI

	Lap
KERTÉSZ JÁNOS: Nagyvárad thj. város bibliográfiája. Ism. SZEMZŐ PIROSKA	73
KRISTÓF GYÖRGY: A kolozsvári m. kir. Ferenc József tudományegyetem magyar irodalomtörténeti intézetének könyvtára. Ism. DEZSÉNYI BÉLA	190
SZABÓ DÉNES: Apor-kódex. Ism. GABRIEL ASZTRIK	64
SZABÓ DÉNES: Guary-kódex. Ism. V. NYILASSY VILMA	179
TREBST HANS: Die Kataloge der grösseren Bibliotheken des deutschen Sprachgebietes. Ism. GORIUPP ALISZ	187
VARJAS BÉLA: Balassa-kódex. Ism. ECKHARDT SÁNDOR	181

*

VÁLTOZÁSOK A TUDOMÁNYOS KÖNYVTÁRAK TISZTVISELŐI LÉTSZÁMÁBAN 1943-BAN	78
HÍREK	195
LEVÉLSZEKRÉNY	74
RÉSUMÉ — EXTRACT — INHALTSANGABE	82, 197
NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ	201

HAZAI KÖNYVTERMELÉSÜNK A PRAGMATICA SANCTIO KORÁBAN.

A XVIII. században virágzó iparágak közül a könyvnyomtatás volt az egyetlen, melynek fejlődését céhbeli szempontok nem korlátozták. Ennek oka a könyvnyomtatók elenyészően csekély számában keresendő, akik egymástól távol Tékvi városokban voltak elszórva. Korlátozták ellenben a könyvnyomtatás szabad fejlődését az államhatalom politikai szempontjai, amelyek következtében könyvnyomtatással csupán az foglalkozhatott, aki erre királyi engedélyt nyert, a királyi engedéllyel működő nyomdák szabad fejlődését pedig erősen befolyásolta a könyvcenzura, amely kielégíthetetlen szigorral őrködött a nyomdák működése felett. A könyvnyomtatás sajátos tulajdonsága, hogy természeténél fogva tömegszükséglet kielégítésére van rendelve s ennek következtében csupán ott tud boldogulni, ahol a tömegfogyasztás előfeltételei megvannak. A tömegfogyasztás előmozdítása céljából pedig tömegszükséglet kielégítésére szolgáló nyomtatványokat kénytelen termelni s ezek sorában első helyen állanak a tankönyvek, amelyek az iskolázás terjedésével párhuzamosan mind keresettebbekké lesznek. De tömegszükséglet kielégítésére szolgálnak a naptárak, ájtatos olvasmányok és népies szépirodalmi termékek is, amelyek vásárokon tehát ponyva alatt kerültek forgalomba. Ezt a ponyvairodalmat nem szabad lebecsülni, mert előkészítőül szolgált a magasabbrendű olvasmányok számára. A vásár volt az első hathatósabb eszköze a könyvterjesztésnek s ponyva alatt nem csupán tömegcikkek, hanem irodalmi értékű sajtótermékeket is árusítottak. Amíg a könyvkereskedelem szervezete ki nem épült, vásárokon kellett a nyomdatermékek számára vevőket keresni, mert a könyvnyomtató műhelyekben nem nagyon keresték azokat s könyvjegyzékek kibocsátásával vagy hírlapi hirdetésekkel is alig lehetett vásárló közönséget biztosítani. Ezzel szemben a vásárok fel fokozták a vásárlókedvet, könnyebben lehetett vevőket szerezni. Talán ezért is történt, hogy a könyvkereskedelem aránylag későn önállósult s a könyvnyomtatók mellett sokáig a könyvkötők kezében volt a könyvárusítás, kik a nyomtatóműhelyekből kikerült sajtó-

termékeknek vonzóbb külsőt tudtak adni s a vásártjárók figyelmét jobban le tudták kötni.

Magyarország a XVII. század végén szabadult fel a török hódoltság alól s a felszabadító hadjáratok tartama alatt népessége megfogyott, földje elparlagiasodott, ipara és kereskedelme elsatnyult. Ilyen körülmények között a szellemi élet sem állhatott magasabb színvonalon, ami irodalmi termelésünk kezdetlegességét s a nyomdaipar pangását bőségesen megmagyarázza. A XVIII. század első felében Pozsony és Nagyszombat voltak az ország szellemi életének központjai, amaz kormányzati és politikai, emez pedig tudományos szempontból. Ezekben a központokban volt szellemi élet, ezekben voltak meg a nyomdaipar virágzásának előfeltételei. Nagyszombatan volt az ország egyetlen tudományegyeteme, mely a jezsuiták vezetése alatt állott s a nagyszombati jezsuita nyomda volt az egyetlen, melyben tudományos irodalmi termékeket állítottak elő. Pozsonyban voltak elhelyezve az ország legfőbb kormányzati szervei, Pozsonynak volt könykedvelő közönsége, ennek szükségleteit azonban jórésben a bécsi könyvpiac elégítette ki, a hazai könyvtermelés nem sok hasznát látta. Buda és Pest alig néhány évtizednyi multtal bíró városok, lakosságuk újonnan telepített, gazdasági életük a kezdet nehézségeivel küzd, műveltségük alacsony színvonalon áll. Az új telepéseknek mindenekelőtt fennmaradásuk gazdasági előfeltételeit kellett megteremteni, csupán ezután gondolhattak szellemi szükségleteik kielégítésére, csupán ezután honosodhatott meg itt a könyvnyomtatás. A XVIII. század második felében a gazdasági élet alapjai Budán és Pesten már meg voltak vetve, a nagyszombati egyetem áthelyezésével a tudományos élet súlypontja is ide tevődött át, a szellemi élet lüktetése mind elevenebbé vált, virágzó nyomdaipar keletkezett bennük, mely az egész ország szellemi életére hatást gyakorolt. Csupán a XVIII. század végére zárult le az a folyamat, mely a török hódoltság utáni újjáéledést jelentette, csupán innen számítható a szellemi élet nagyobb arányú fellendülése, ami az egyetemes műveltség megizmosodását jelentette. Ami ezt megelőzően történt, az csupán előkészületnek tekinthető s erre az előkészületi folyamatra óhajt a jelen tanulmány világot vetni.

SZABÓ KÁROLY nyomán a magyarországi könyvtermelés régibb korszakát az 1711. évvel szokás lezárni, s az ezt megelőzően készült nyomtatványoknak különös értéket tulajdonítanak. Ez a megkülönböztetés nem látszik helytállónak, mert a könyvtermelés terén az 1711. év után következő békeesztendők egyáltalán nem hoztak vál-

tozást. 1711 előtt a könyvnyomtatás a reformáció és ellenreformáció jegyében működött s ugyanez volt a helyzet 1711 után is azzal a különbséggel, hogy az ellenreformációt az állam hatalmi eszközeivel hathatósan támogatta, minek következtében a reformáció sajtója erősen háttérbe szorult. Az ellenreformáció diadalának ékesen szóló bizonyítéka a nagyszombati jezsuita nyomda, melynek könyvtermelésével sem mennyiségét, sem minőségét tekintve egyetlen hazai nyomda sem versenyezhetett. A nagyszombati jezsuita nyomda rendeltetését a jezsuita tartományfőnöknök a helytartótanács 1772. április 6-án kelt rendeletére készült jelentése úgy jelölte meg, hogy ott az eretnekek megtérítésére szolgáló hitvitázó munkákat, katolikus szellemű imakönyveket és a katolikus tanulóifjúság használatára rendelt tankönyveket állítanak elő (*in qua et libelli controversistici, qui haereticis convertendis prodessent, et libelli precatorii aliique catholicorum usui deservituri, scholastici denique libri studiosis catholicis necessariis typis excuderentur*). Egészen azonos célokat szolgált a kassai jezsuita nyomda is azon különbséggel, hogy ez csupán 1715-ben került a jezsuiták birtokába, addig tehát a nagyszombati nyomda volt az egyetlen ezen a téren. A kassai jezsuita nyomda rendeltetését a nyomdai prefektus 1763. április 29-én kelt jelentése (Ht. lvt: *Missellanea fasc. 58. nr. 302*) úgy jelölte meg, hogy az a tanulóifjúság használatára rendelt tankönyvek és a katolikus vallás céljait szolgáló nyomtatványok előállítására van hivatva (*eos solum libros prelo subiecit, qui essent studiosae juventuti ad profectum subsidii et religioni catholicae ac pietati christianae adjumento*). Ezzel szemben a jezsuiták kezén lévő cenzurának a protestáns sajtóra gyakorolt bénító hatása világosan kitűnik a helytartótanácsnak a lőcsei nyomdát illető 1726. augusztus 31-i felterjesztéséből, illetőleg az ahhoz csatolt könyvjegyzékből (Kanc. lvt: *Litterae Consilii anni 1726. nr. 179.*), amelyből kiviláglik, hogy ez a hajdan virágzó nyomda már akkor lassú elsorvadásra volt ítélve.

A régibb nyomdatípusokkal szemben új nyomdatípust teremtett ROYER JÁNOS PÁL Pozsonyban, mely a pozsonyi városi tanács 1726. március 11-én kelt jelentése, illetőleg a jelentéshez csatolt könyvjegyzék szerint (Ht. lvt: *Litterae 1726. március 11. Pozsony*) 1719 júliusában kezdte meg működését. Ebben a tisztán magánvállalkozásban, amely semminemű hatósági vagy magántámogatásban nem részesült, a nagyszombati nyomda versenytársát látták kezdetől fogva s a Nagyszombatban székelő esztergomi szentszék már 1720. március 7-én a kancelláriához intézett beadványában (Kanc.

lvt: *Conceptus Expeditionum anni 1720. március nr. 85.*) a pozsonyi nyomda működésének betiltását szorgalmazta (ut dictum typographum ab ulteriori typographiae exercitio inhibere, per consequens ipsam etiam typographiam Posonio auferri facere non intermittat). Ezzel szemben a pozsonyi városi tanács 1720. április 5-én kelt jelentése alapján a kancellária 1720. május 23-án úgy döntött, hogy Pozsonyban szükség van nyomdára, mert ez a város az országgyűlések színhelye, továbbá egy társaskáptalan és több tanintézet székhelye; azt kívánta azonban, hogy ROYER szerezzen mielőbb szabadalmat nyomdája számára (Kanc. lvt: *Conceptus expeditionum anni 1720. május nr. 100.*). ROYER JÁNOS PÁL meg is tette a szabadalom megszerzéséhez szükséges lépéseket, s a nyomdai szabadalmat 1730. május 25-én meg is kapta (Kanc. lvt: *Conceptus Referadarum 1752. május nr. 182.*). Ez a szabadalom felhatalmazta ROYERT a könyvnyomtatás gyakorlására, az előállított sajtótermékek árusítására, de egyben arra is kötelezte, hogy jó betűtípusokkal dolgozzék s az előállított sajtótermékekből köteles példányokat küldjön be. ROYER nem sokáig élhetett a szabadalommal, mert már 1736-ban meghalt. Özvegye folytatta az üzletet, amely csupán akkor tudott felvirágozni, amikor 1750-ben LANDERER JÁNOS MIHÁLY kezébe került, aki széles látókörű és erős üzleti érzékű vállalkozó volt.

Pozsony után Budán keletkezett ilyen új típusú nyomda, amely kezdettől fogva figyelemreméltó munkásságot fejtett ki. Budán SZÉCHENYI GYÖRGY esztergomi érsek 1687-ben akadémiát, papnevelő intézetet és világi konviktust alapított s mindezek gondozását a jezsuitákra bízta. Ezzel olyan szellemi központot teremtett itt, amely könyvnyomtató műhely felállítását is indokoltta tette s minthogy a jezsuiták nyomdát nem alapítottak, magánvállalkozóra, LANDERER JÁNOS SEBESTYÉNRE maradt az alapítás. LANDERER 1724 tavaszán kezdett tárgyalásokat a budai tanáccsal nyomdája átköltöztetése tárgyában, olyan kikötései voltak azonban, melyeket a budai tanács nem volt hajlandó teljesíteni, s csupán annyit tudott elérni, hogy az 1724. március 10-én kelt tanácsi határozat tízesztendei adómentességet biztosított számára (Budai tanácsülési jkönyv). Ezzel LANDERER nem érte be s ingyen szállást, valamint pénzsegélyt is követelt azzal az indokolással, hogy az átköltözés sokba kerül (weillen Er ohne grosse Kosten sich hieher nicht transferiren kann). A budai tanács 1724. március 30-án kelt újabb határozatával megismételte a tízévi adómentességre vonatkozó ajánlatot, nem adta meg azonban a kért ingyen szállást s a pénzsegélyt, amit a súlyos

gazdasági viszonyokkal indokolt s ez az 1723. évi nagy tűzvész után érthető is. (Budai tanácsülési jkönyv.) LANDERER hajlandó volt a pénzsegélyre vonatkozó kikötést elejteni, az ingyenszálláshoz azonban tovább is ragaszkodott, mire a tanács 1724. május 15-én úgy döntött, hogy az adómentesség tartamát 15 esztendőre emeli fel, ingyen szállás helyett pedig egyszer s mindenkorra 50 tallér pénzsegélyt ad, amit 1724. június 19-én ki is utaltak számára. (Budai tanácsülési jkönyv.) Ebből arra lehet következtetni, hogy LANDERER megtelepedése ebben az időtájban történt s nyomdája rövidesen meg is kezdte működését, mert a budai tanács 1724. szeptember 12-én már 7 frt. 30 kr-t utalt ki számára (dem Buchtrucker Landerer) nyomdai munkáért. Mikor LANDERER Budára került, már nem volt fiatal ember s nem is sokáig működött itt, mert 1727. június 2-án 42 esztendőskorában meghalt (Vízivárosi plébánia halálozási anyakönyvei II. k.), nyomdája pedig özvegyére szállott át. Hogy hol tanulta LANDERER a könyvnyomtatás mesterségét, adatok hiányában nem állapítható meg, az azonban bizonyos, hogy pozsonyi származású volt, mert neve az 1723. évi pozsonyi polgárok lajstromában előfordul. (Kanc. lvt: Litterae Camerae anni 1723. nr. 8.) LANDERER özvegye 1728. január 11-én férjhezment üzletvezetőjéhez NOTTENSTEIN JÁNOS GYÖRGYHÖZ, ki az 1729. március 18-án kelt tanácsi határozat szerint adósságokkal terheltet vette át a nyomdát (bekandermassen grosse Schulden gefunden) s a hitelezőkkel szemben kénytelen volt a tanács védelméhez folyamodni (Budai tanácsülési jkönyv). A LANDERER—NOTTENSTEIN-nyomda szabadalom nélkül működött, mert a nyomdaalapítás időpontjában a szabadalomszerzés még nem volt kötelező. 1728. január 30-án azonban NOTTENSTEIN már azon kéréssel fordult a városi tanácshoz, hogy bécsi ügyvivője útján eszközöljön ki számára kizárólagos szabadalmat németnyelvű evangéliumos könyvek, katekizmusok és ábécés könyvek kiadására (Budai lvt: Mandata antiqua nr. 240). A városi tanács eleget tett NOTTENSTEIN kérésének s 1728. április 10-én megleghangú ajánlással terjesztette az ügyet a kancellária elé, aminek eredményeképpen NOTTENSTEIN már 1728. április 28-án megkapta a kért szabadalmat, amely a nyomda fennmaradásának erős biztosítéka volt (Budai lvt: Locumtenentia antiqua nr. 1843.). E szerint 10 esztendő tartamán belül egyedül NOTTENSTEIN volt feljogosítva németnyelvű ábécés könyvek, katekizmusok és evangéliumos könyvek kiadására azon kikötéssel, hogy az ábécés könyveket a polgári, a katekizmusokat és evangéliumos könyveket az egy-

házi hatóság cenzurája alá bocsátja. NOTTENSTEIN nem érte meg a szabadalom lejártát, mert 1737-ben meghalt s 1737. április 6-án kelt végrendelete szerint (Budai végrendeletek I. nr. 1715) mostohafiai-nak, LANDERER LIPÓT FERENCNEK és LANDERER JÁNOS MIHÁLYNAK a házassági szerződésben kikötött 300—300 frt-on kívül még 200—200 frt-ot hagyott, gondoskodott továbbá Bajorországban élő nőtestvéréről és Bécsben élő fitestvéréről. Általános örököséül feleségét nevezte meg, felesége újabb férjhezmenetele esetére pedig mostohafiára, LANDERER LIPÓT FERENCRE hagyta a nyomdát.

NOTTENSTEIN JÁNOS GYÖRGY működése nagyjelentőségű volt a budai nyomda számára s tulajdonképen az ő vezetése alatt emelkedett megfelelő színvonalra, mert LANDERER JÁNOS SEBESTYÉN nem tudta túljuttatni a kezdet nehézségein. NOTTENSTEIN nevéhez fűződik a „*Wochentlich zweymal neu ankommender Mercurius*“ című hírlap megindítása, melynek csonka példánya a budapesti egyetemi könyvtárban s két száma a M. Nemz. Múzeum Orsz. Széchényi könyvtárában maradt fenn (GÁRDONYI: *A hírlapírás kezdetei Budán és Pesten*. Könyvtári Szemle 1907. évf.). Ezt a kiadványt a városi tanács pénzsegéllyel is támogatta, mert 1730. január 16-án azon indokolással szavazott meg a kiadó számára évi 12 forint pénzsegélyt, hogy a nevezett kiadvány a város díszére szolgál (da es aber doch pro honore civitatis abseheth). NOTTENSTEIN nem volt megelégedve a pénzsegély összegével s a városi tanács kénytelen volt azt 1730. február 13-i határozatával 20 frt-ra felemelni. A hírlapkiadás sok kellemetlenséggel járt, mert a várparancsnok az előzetes cenzura jogát magának követelte s minthogy a kiadó nem volt hajlandó engedelmeskedni, katonai őrzéssel vizsgálhatta át a nyomdát s börtönbüntetéssel fenyegette meg NOTTENSTEINT, ha parancsa ellen merne cselekedni. NOTTENSTEIN pártfogójához, a városi tanácshoz fordult támogatásért, amely 1731. február 16-án úgy határozott, hogy a kancellária elé terjeszti az ügyet, a további kellemetlenségek elkerülése céljából pedig azt ajánlotta NOTTENSTEINNAK, hogy egyelőre szüntesse be a lap kiadását. Úgy látszik, hogy NOTTENSTEIN megfogadta a tanácsot, ami által elkerülte ugyan a további zaklatásokat, a hírlap fennmaradását azonban kétségessé tette, mert vásárlóit elvesztette.

NOTTENSTEIN működését az a nyomdai katalógus tünteti fel, melyet a könyvnyomtató ZALONYI NAGY JÁNOS nagyváradi könyvkötővel folytatott jogvitája kapcsán 1734. január 30-án a budai tanács elé terjesztett. A nyomtatott katalógusra vezetett sajátkezű fel-

jegyzés szerint már ezt megelőzően is adott ki katalógust, ezt azonban nem ismerjük. Az 1734. évi katalógus latin-, magyar- és németnyelvű munkákat tartalmaz, amelyek nyelvek szerint a fenti sorrendben vannak csoportosítva. A kizárólagos szabadalom alapján kiadott német ábécés könyveken kívül latin, magyar és szerb ábécés könyveket is találunk a katalógusban, s az ugyancsak kizárólagos szabadalommal kiadott német katekizmusokon és evangéliumos könyveken kívül latin katekizmusokat és magyar evangéliumos könyveket is tartalmaz a katalógus. Különösen gazdag azonban gimnáziumi használatra szánt latinnyelvű tankönyvekben, amelyek sorából ALVAREZ és GRETSEK tankönyvei emelendők ki s ezek kiadására a budai jezsuita iskola szükségletei serkentették a kiadót. Két budai vonatkozású nyomtatvány is szerepel a katalógusban, amelyek egyike latin, másika pedig német nyelven készült. A latinnyelvű címe „*Thermographia Budensis*“, melynek első kiadása Augsburgban jelent meg 1721-ben s szerzője STOCKER LŐRINC, budai tisztiorvos volt. Az 1729. május 2-i tanácsülési jegyzőkönyvből megállapítható, hogy a budai kiadás a városi tanács költségén készült 200 példányban (Für das schon jüngsthin drucken zu lassen determinirte Buch von hiesigen warmen Bädern). A németnyelvű munka címe „*Neu aus seinem Steinhauften wiederum aufwachendes Ofen*“, amely a török hódoltság alól felszabadult Buda első leírása volt s 1733. január 1-én jelent meg. Amint az 1732. szeptember 1-i tanácsülési jkönyvben foglaltakból megállapítható, a munka szerzője VANOSI FERENC polgármester volt, aki munkáját a tanácsnak ajánlotta, amely a kiadási költségeket fedezte. Az 1733. február 6-i tanácsülési jkönyvben foglaltak szerint ez a munka 800 példányban készült s összesen 45 frt-ba került, amivel szemben a STOCKER művének 200 példányáért 50 frt-ot fizetett a budai tanács, az utóbbi azonban sokkal díszesebb kiállítású és terjedelmesebb munka.

Irodalomtörténeti szempontból különösen a katalógus magyarnyelvű nyomtatványai méltók a figyelemre, mert azok budai kiadásai jórészt ismeretlenek. BALASSI BÁLINT és RIMAI JÁNOS istenes énekeinek budai kiadásai ismeretesek, ismeretesek továbbá a *Murányi Venus* és a *Chariclia* budai kiadásai is, ismeretlen azonban a KEMÉNY JÁNOS emlékezetének 1734 előtti budai kiadása. Különös figyelemre tarthatnak számot azok a széphistóriák is, amelyek 1734 előtt kerültek ki a budai nyomdából, nevezetesen a história egy *Argirus* nevű királyfiról és egy tündér szűz leányról, história egy *Apollónius* nevű királyfiról, história *Mária Magdolnának* sok bűneiből való

kegyes megtéréséről, *Salamon királynak Markalffal* való tréfabeszédeknek rövid könyve, egész szép *Tancredus*-historia, krónika *Stillfried* csehországi királyról és *Brunswick* nevű fiáról, historia *Trója* városának tíz esztendeig való megszállásáról, historia vagy igen szép példa a *tékozló fiúról*, az híres neves *Tholdi Miklós*nak jeles cselekedetéről való historia, melyek közül az utolsó nagyon kapós lehetett, mert a könyvjegyzék szerint konconként árusították. A német könyvnyomtató erős üzleti érzékére mutat, hogy ezeket a magyar nyelvű széphistóriákat ilyen nagy számban állította elő. Nehéz eldönteni, vajjon ezek kiadását a katalógust kibocsátó NOTTENSTEIN kezdte-e meg, avagy elődjétől, LANDERERTől vette át ezt a gyakorlatot, mert a széphistóriák kiadásának évszámait nem ismerjük. Ismerjük ellenben a *Murányi Venus* budai kiadásának az évszámát (1725), amiből arra lehet következtetni, hogy a kezdeményezés érdeme mégis LANDERERT illeti meg. A kiadásra viszont a magyar könyvkötők biztatták a német könyvnyomtatót, mert a könyvkötők vitték piacra a nyomdai termékeket s jól ismerték a vásárló közönség ízlését. ZALONYI NAGY JÁNOS nagyváradi könyvkötő 1733. január 24-én kelt leveléből ugyanis tudjuk, hogy NOTTENSTEINT ő biztatta a *Chariclia* kiadására, amiből arra lehet következtetni, hogy más magyar munkák is hasonló módon láttak napvilágot a budai nyomdában.

A budai katalógus magyar és német könyvei sorában jelentős helyet foglalnak el az imakönyvek és egyéb ájtatos olvasmányok is, amelyek nagy keresletnek örvendtek s a nyomda fennmaradásának legbiztosabb támaszai voltak. Ezeken kívül német kalendáriumokat is találunk a katalógusban, amelyek szintén e keresett nyomtatványok közé tartoztak s éppen ezért kizárólagos szabadalmakkal védelmezték meg azok kiadási jogát. A budai nyomdának sokáig nem volt ilyen szabadalma s ezért számos jogvitája volt a szabadalommal felruházott könyvnyomtatókkal.

Az előadottakból kitűnik, hogy BALLAGI ALADÁR tévesen jellemezte a budai nyomda működését (*Magyar Nyomdászat* 119. l.), amikor azt állította, hogy „csupán kalendárium, csizió, magyar s német népdalok, litániák, rossz fametszetű és piszkosnyomású szentképek, álmoskönyvek stb. efféle termékekkel árasztotta el a hazai vásárokat és búcsúkat“. Könnyen érthető, hogy a felsorolt nyomtatványok kiállítására nem fordíthattak nagyobb gondot, mert ezeket olcsón kellett a piacra vinni, költségesebb kiállítást nem bírtak meg. Ezzel szemben az értékesebb budai nyomdatermékek kiállítása min-

den tekintetben megütötte a mértéket, amint ezt a „*Thermographia Budensis*“ budai kiadása igazolja, amely erősen emlékeztet a pozsonyi nyomda szebb kiadványaira.

A budai nyomda fenntartása nem volt könnyű feladat, mert az egykorú soproni nyomda is annyi nehézséggel volt kénytelen megküzdeni, hogy rövidesen Győrbe tette át működése színterét, ahol a győri püspök pártfogása alatt működött tovább. A győri könyvnyomtató 1731. január 2-án kelt szabadalomlevele szerint ugyanis (PITROFF: *A győri sajtó története* 113. l.) már 1726-ban kapott szabadalomlevelet soproni nyomdája számára, itt azonban nem tudott annyi munkát szerezni, hogy megélhetését biztosíthatta volna (tantos labores ad usum typographiae pertinentes, quibus mediantibus se et suos alere et sustentare potuisset, acquirere non valuerit) s ezért volt kénytelen elfogadni a győri püspök ajánlatát, hogy nyomdáját Győrbe helyezze át. A budai nyomdának a városi tanács volt az egyetlen pártfogója, ez a pártfogás azonban aligha vetélkedhetett a győri püspök pártfogásával s ezért arra kell gondolnunk, hogy mégis csak kiadványainak kapossága biztosította a fennmaradását.

A LANDERER—NOTTENSTEIN-nyomda működését akkor értékeljük helyesen, ha összehasonlítjuk az egykorú pozsonyi ROYER-nyomda működésével. A ROYER-nyomda nem adott ki könyvjegyzéket, kiadványai azonban ismeretesek abból a jegyzékből, melyet a kancellária rendeletére 1726. március 11-én állított össze a könyvnyomtató. A kancellária ugyanis 1726. február 8-án elrendelte, hogy minden könyvnyomda köteles az 1711. évtől kezdődően előállított nyomdatermékei jegyzékét a helytartótanács útján felterjeszteni (Kanc. lvt: Conceptus expeditionum 1726. február nr. 19.), ezentúl pedig időszakonként magukból a nyomdatermékekből kellett köteles példányokat beküldeni. A rendeletnek a köteles példányokra vonatkozó része a cenzura céljait szolgálta s a már egyszer cenzurázott nyomtatványok újabb ellenőrzését jelentette. A rendelet első része viszont alkalmat ad arra, hogy az 1711 és 1726 között előállított sajtótermékeket legalább címük szerint megismerjük. Minthogy a helytartótanács székhelye Pozsony volt, a pozsonyi könyvnyomtató tett elsőnek eleget a kiadott rendeletnek s felterjesztette a nyomda működésének megkezdésétől, 1719 júliusától előállított sajtótermékei jegyzékét évenkénti egymásutánban. Ebből a jegyzékből kitűnik, hogy a pozsonyi nyomda a budaival szemben felette szerény munkásságot fejtett ki, csaknem kizárólag magyar-, német- és tótnyelvű vallásostárgyú munkákat állított elő, melyek a pozsonyi jezsuiták

előzetes cenzuráján mentek keresztül. Ezek közül a munkák közül kimagaslanak CSUZY ZSIGMOND pálosrendű szerzetes magyarnyelvű prédikációs könyvei, melyek úgy tartalmukat, mint nyomdai kiállításukat illetően is kiválóak voltak. Egyébként igazán csak csekély jelentőségű munkákat adott ki 1726-ig a ROYER-nyomda s 1726 után sem emelkedett magasabb színvonalra, pedig Pozsony kultúrája Budáénál összehasonlíthatatlanul magasabb rendű volt.

A budai és pozsonyi nyomdáktól teljesen elütő a nagyszombati és kassai nyomdák jellege, mert amazok tisztán magánvállalkozások, melyek fennmaradása az üzleti eredményektől függött, emezek ellenben ellenreformációs rendeltetéssel bíró alapítványok munkaeszközei, melyeknek az üzleti eredményekre nem kellett figyelemmel lenniök. A nagyszombati jezsuita nyomda (typographia collegii academici Societatis Jesu Tyrnaviensis) kezdetei az 1577. eztendőre nyúlnak vissza, amikor TELEGDI MIKLÓS esztergomi prépost a bécsi jezsuiták használaton kívül helyezett nyomdáját megvásárolta. Ez a nyomda utóbb az 1635-ben alapított nagyszombati egyetem tulajdonába ment át, amelynek gondozását az alapító Pázmány Péter esztergomi érsek a jezsuitákra bízta. A nagyszombati jezsuita nyomda munkássága már a XVII. század folyamán is számottevő volt (IVÁNYI—GÁRDONYI: *Az egyetemi nyomda története*), igazán azonban csak a XVIII. század folyamán lendült fel, amikor is az egyetem tudós tanárainak a munkáit adta ki. A nagyszombati jezsuita nyomda is köteles volt eleget tenni az 1726. február 8-i kancelláriai rendeletnek s RAJCSÁNYI GYÖRGY egyetemi rektor 1726. április 15-én terjesztette fel az 1712-től kezdve előállított nyomdatermékek lajstromát. A lajstrom nem teljes, mert az apró nyomtatványok hiányzanak belőle, az érdemleges munkák azonban hiánytalanul megvannak, s túlnyomóan jezsuita szerzők művei (Kanc. lvt: *Litterae Consilii anni 1727. nr. 61*). Ezek a munkák a jezsuita rend hivatásának megfelelően túlnyomóan vallásos jellegűek, latinnyelvű hittudományi és ájtatossági munkák, az utóbbiak sorában a legtöbbnek HEVENESI GÁBOR volt a szerzője. De sok a történettudományi munka is, amely tudományág terén a jezsuita írók élénk tevékenységet fejtettek ki. Különösen TIMON SÁMUEL jezsuita munkáit (*Synopsis Chronologica és Purpura Pannonica*) tartjuk e téren kiemelendőknek, de mások is követték példáját. A jogi szakmunkák közül KITONICS *Directio methodicája* és a *Praxis Criminális* című munka kerültek kiadásra, melyek szegényes jogi szakirodalmunk kimagasló termékei. Magyar nyelven túlnyomóan imádságos könyvek ké-

szültek a nagyszombati nyomdában, de magyaryelvű prédikációs könyvekkel is találkozunk a lajstromban, amely utóbbiak a hittudományi és ájtatossági munkákhoz hasonlóan papi célokat szolgáltak.

A kassai jezsuita nyomda működésének megismerésére szolgál az ottani jezsuita rektor 1738. április 26-án kelt jelentése (Htan. lvt: Miscelanea fasc. 48. nr. 240.), amelyből kitűnik, hogy ez a nyomda megfelelő felszerelés és forgótöke hiányában nagyobb munkák előállítására nem volt alkalmas s inkább csak tankönyvek s a nép használatára rendelt imakönyvek (precatorii pro populo catholico harum partium) kiadására szorítkozott. Ugyanazon jelentés címök szerint csupán a jezsuita TIMON SÁMUEL „*Nova et vetus Hungaria*“, valamint „*Epitome chronologica*“ című műveit sorolta fel, amely munkák a maguk korában nagy értéket képviseltek. A kassai jezsuita nyomda csupán 1716-tól kezdve működött, mert a nyomdai prefektus 1763. április 29-én kelt jelentése szerint (Htan. lvt: Miscelanea fasc. 58. nr. 302) a felszerelést 1715-ben vásárolták meg 1000-rajnai forinton Bártfa városától. A nyomda működéséről pedig az a jelentés számol be, melyet a kancellária 1726. február 8-án kelt rendeletére készítettek (Kanc. lvt: Litterae Consilii 1727. nr. 61). A jelentéshez csatolt jegyzék igazolja az 1738. április 26-án kelt jelentésben foglaltak valóságát, mert túlnyomóan tankönyveket és imakönyveket tartalmaz, a tankönyvek között Cicero és Ovidius műveinek iskolai célokra készült kiadásait, az imakönyvek között pedig több magyaryelvű imakönyvet. A tudományostárgyú munkák közül KAZY „*Fasti Ungarici*“ és „*Imago Hungariae*“ című művei, valamint a „*Chorographia Hungariae urbium*“ című munkák emelkednek ki. Felsorolja a jegyzék az apróbb nyomtatványokat is de nem címeik, hanem neveik szerint. Ez a felsorolás pedig azért figyelemreméltó, mert a többi nyomdai jegyzékből ezek az apró nyomtatványok hiányzanak, pedig ezek képezték a nyomdák állandó bevételi forrásait, amelyek nélkül alig tudtak volna fennmaradni.

Míg a jezsuita nyomdák működését a jezsuita kézre bocsátott cenzura nem nehezítette meg, addig a protestáns nyomdák működése elé állandó akadályokat gördített. Ilyen körülmények között nem lehet csodálkozni azon, hogy a protestáns nyomdák hanyatlásnak indultak. A lőcsei nyomda működése már 1717-ben gyanú alatt állott s csupán a városi tanács szavatossága mellett folytathatta működését. (Kanc. lvt: Litterae Camerae anni 1717. nr. 34.) A helytartótanács 1726. augusztus 31-én kelt jelentése mellett fekvő könyvjegyzék (Kanc. lvt: Litterae Consilii anni 1726. nr. 179.) pedig már

a mellett tett tanúságot, hogy több megkezdett munkát a cenzura beavatkozása miatt abba kellett hagyni, ami nagy kárt okozott a nyomdának, amelynek működése elsősorban COMENIUS munkáinak kiadására szorítkozott. A lőcsei nyomda a cenzura beavatkozása ellenére egészen 1747-ig folytatta tevékenységét, amikor is a városi tanács 1763. március 26-án kelt jelentése szerint (Htan. lvt: Miscellanea fasc. 58. nr. 302.) a városban dülő tűzvész súlyosan megkárosította. A tűzvész után megmaradt nyomdai felszerelést aztán gróf KÁROLYI FERENC vásárolta meg nagykárolyi nyomdája számára s ezzel a lőcsei nyomda működése véget ért.

Debrecen is megkapta az 1726. február 8-i kancelláriai rendeletet, de nem tett eleget a rendeletben foglaltaknak s így az ottani városi nyomda működéséről csupán későbbi adatok adnak számot. (ZOLTAI: *Debrecen könyvnyomdájának XVIII. századi működése.*) E szerint a pragmatica sanctio korában a nyomda túlnyomóan iskolai tankönyveket állított elő, de előállított vallásos és jogi tárgyú nyomtatványokat is. Ezzel szemben feltűnően kevés az itt előállított népies szépirodalmi olvasmányok száma, ami azzal magyarázható, hogy a nyomda a város tulajdonát képezte, tehát nem volt teljesen az üzleti eredményekre utalva. (CSÜRÖS FERENC: *A debreceni nyomda története* 185. l.)

A felsorolt nyomdák működtek hazánkban (Erdélyt leszámítva) a pragmatica sanctio korában s termékeik vizsgálatából arra kell következtetnünk, hogy elsősorban a papi műveltség emelésére gyakoroltak hatást, mert a legtermékenyebb közöttük, t. i. a nagyszombati jezsuita nyomda túlnyomóan latinnyelvű hittudományi és ájtossági munkák előállításával foglalkozott, amelyek olvasóközönsége a papok sorából került ki. Ez a nyomda a kassai jezsuita nyomdához hasonlóan nem volt arra utalva, hogy jövedelméből tartsa fenn magát, mert fennmaradását alapítvány biztosította. Ezzel szemben a budai nyomda teljesen magánvállalkozás volt s mégis olyan kiadványokkal dicsekedhetett, amelyek ebben a korban nemzeti kultúránk fennmaradásának egyedüli támaszai voltak. A népies szépirodalmi olvasmányokra célzunk, amelyek kiadásában a budai nyomda a hajdan virágzó kolozsvári és lőcsei nyomdákat követte. Ezek szerepét vette át a pragmatica sanctio korában a budai nyomda, működését éppen ezért nem szabad lebecsülnünk.

F Ü G G E L É K.

I. A NAGYSZOMBATI JEZSUITA-NYOMDA
1712—1726 KÖZÖTT ELŐÁLLÍTOTT SAJTÓ-
TERMÉKEINEK JEGYZÉKE.CATHALOGUS LIBRORUM ET LIBELLORUM IN TYPOGRAPHIA
COLLEGII ACADEMICI S. J. TYRNAVIENSIS AB ANNO 1712
IMPRESSORUM.

Anno 1712: Cicero magnus. Epistolae familiares. — Emmanuelis Alvari liber primus. — Ars metrica. — Officium Rakoczianum. — Cicero parvus. — Imago vitae et mortis sive conciones funebres P. Pauli Baranyi e S. J. — Catechismus Latino-Ungaricus P. Petri Canisii e S. J. — Vita Christi Ungar. idiomate impressa opera et sumptibus monialium S. Clarae Tyrnaviensium. — Lelki virágos kert. — Lelki kincs. — Anno 1713: Rosás kert. — Syllabus vocabulorum. — Stella triplex sive conciones festivae P. Andreae Kollenics S. P. P. Eremitae. — Sol mysticus celsissimi S. R. I. principis Pauli Estoras. — Scintillae Ignatianae P. Gabrielis Hevenessi e S. J. — Anno 1714: Officium Hallerianum. — Victoriae Marianae P. Gabrielis Hevenessi e S. J. — Fructus Indici P. Gabrielis Hevenessi e S. J. — Calendarium eucharisticum P. Gabrielis Hevenessi e S. J. — Flores indici P. Gabrielis Hevenessi e S. J. — Flores quotidianae P. Gabrielis Hevenessi e S. J. — Cura habitualis P. Gabrielis Hevenessi e S. J. — Synopsis chronologica regnorum Hungariae, Croatiae etc. P. Samuelis Timon S. J. — P. Grosseze: Meditationes Ungarico idiomate. — Schola Christi Ungarico idiomate. — Szakács könyvecské. — Parentalia magni curiae regiae iudicis Georgii Erdődi auctore P. Volffgango Bossányi e S. J. — Nucleus rerum Ungaricarum. — Anno 1715: Manuductio animae ad coelum P. Gabr. Hevenessi e S. J. — Quadragesima sacra Gabr. Hevenessi e S. J. — P. Andrada e S. J.: Operarius evangelicus. — Aristoteles redivivus. — P. Lohner e S. J.: Tabulae directivae divini officii. — P. Samuelis Timon: Purpura Pannonica. — Vademe-cum piorum sacerdotum. — Articuli diaetae Poseniensis. — Anno 1716: Alphabetum angelicum P. Gabr. Hevenessi e S. J. — Aucupium innocentiae P. Gabr. Hevenessi e S. J. — P. Petri Schesz e S. J.: Metamorphosis Ungariae. — P. Ladislai Turoczy: Stratagemata Martis Ungarici. — Zlaty pramen. Preces jaculatoriae pro moribundis. — Prwoty Bohu a Berankowi. Libellus controversisticus auctore A. R. P. Stephano Dubniczay vicearchidia. Trenchin. — Anno 1717: Speculum vitae b. Aloysii P. Gabr. Hevenessi e S. J. — Diarium adolescentis studiosi P. Gabr. Hevenessi e S. J. — Accessus et recessus altaris. — P. Francisci Csepelényi: Ecclesia toto terrarum orbe triumphans. — Mahometanus dogmatice et catechetice in lege Christi Alcorano suffragante institutus per rdm. dnm. Christophorum Peichich canonicum Quinqueecclesiensem. — Thomas a Kempis: De imitatione Christi libri quatuor. — Orthodoxa propugnatio patrio-legalis formulae juramenti Slavonico idiomate auctore adm. rev. dno. Stephano Dubniczay V. Arch. Diac. Trenchin. — Anno 1718: Arca sacrarum precum. — Fasciculus Myrhae. — P. Ulloa e S. J.: Modus interpretandi S. Scripturam. — P. Joannis Korneli e S. J.: Panegyricus prelatorum et baronum Ungariae. — Evangelia Slavonica. — Modus ministrandi. — Subsidiium spirituale quotidianum in usum Christiani hominis. — Anno 1719: P. Segneri: Instructio confessarii et poenitentis. — Evangelia Ungarica. — Arany korona. Precatorius dnae Aponianae Pongracz Esther. — Anno 1720: P. Baldi e S. J.: Veritates Christianae. — P. Georgii Rajcsáni e S. J.: Bellum contra hostes capitales animae. — P. Julii Facy e S. J.: De mortificatione nostrarum passionum. — P. Juvencii e S. J.: Candidatus rhetoricae. — P. Alexandri Szörényi e S. J.: Philippicae sacrae. — Viator Christianus. — Liliomkert precatorius. — Deniçek precatorius. — Az elmélkedéseknek és lelki foglalatosságoknak könyve baronissae Teresiae Viczay. — Egynehány ájtatos könyörgés reg-

geli, estvéli, gyónás előtt és gyónás után. Beniczki Tamás. — Anno 1721: Andrassi: Novum florilegium. — Angusta porta et arcta via. — P. Buceleni: Officina epithetorum. — P. Szerdaheli e S. J.: Colloquium theologi cum neophyto catholico. — Directorium exercitiorum S. P. Ignatii. — Panis quotidianus spiritualis. — P. Sennyei e S. J.: Examen ordinandorum. — Thesaurus animarum. Precatorius. — Accusata et defensa S. S. Cyrilli et Friderici innocencia Mi. Schendl. — Somnium poëticum M. Schindler. — P. Schoti: Arithmetica practica generalis. — Exercitia idiomate Ungarico sub auspiciis Pongracz Esther impressa, composita vero a quodam Ordinis S. P. P. Er. sacerdote. — Opusculum theologicum sub nomine excell., illmi ac rdmi dni Gabrielis Erdódi eppi Aggriensis. — Passion unsers lieben Herrn Jesu Christi etc. authore R. P. Hippolito. — Schinberger Ord. S. Franc. de observ. strict. — Anno 1722: Epistola paraenetica Gedeonis Forster de necessitate cateheseos. — Hortulus Marianus. — Sacculus distinctionum P. Volfgangi Bossani e S. J. — S. S. Menstruorum liber integer. — Vera Sapientia sive considerationes. — Lelki lilium korona. — Sermones indifferentes pro variis diebus P. F. Andreae Kollenics Ord. S. P. P. Er. — R. D. Vrablanszky: Dubius viator. — Novissima diaeta D. Michaelis Bencsik. — Imád-sághos könyvecske. — Anno 1723: Allocutio panegyrica de S. Ignatio. — P. Avancini: Meditationes. — P. Lessy: Quae fides sit amplectenda. — Palatium regum Ungariae P. Pock S. J. — P. Thurselini: Epitome historiarum. — Imago poëtica M. Novotha e S. J. — Eductus coluber tortuosus idiom. Slavon. auth. A. R. D. Steph. Dubniczay. — Articuli diaetae Poseniensis. — Anno 1724: Sacrum orientis columnen Athanasius P. Joann. Thauer e S. J. — Columna orbis Christiani Joann. Huniades M. Georg Árvai e S. J. — Enchiridion juris utriusque. — A hitnek igaz és csalatkozható reguláiról való munkácska P. Joannis Rajcsáni. — Dialogus azaz egy kárhozatra szállott gazdag test és léleknek siralommal telljes egymással való keserves panaszkodó beszélgetések. — Justi Lipsii: Polit. libri tres de consiliariis et ministris principum. — Directio methodica juris Ungarici authore M. Kitonics. — Propugnaculum reipublicae Christianae religione conditum Ungarorum fortitudine V. saeculis defensum authore P. Antonio Mindszenti e S. J. — Praxis criminalis et cynosura in Corpore Juris. — Microscopium Cassoviensi Predicanti Calviniano etc. auth. rdmo. dno. Máriássy plebano Cassoviensi. — Das Baum des Lebens d. i. syben Fyrtrefflichkeiten des heyl. Messopfers in siben Betrachtungen auf alle Tag der Woche dargestellt ex Bibliotheca Catethetica. — Anno 1725: P. Busenbaum Theologia moralis. — Officium S. Angeli custodis. — Geographia nova veterum locorum regnorumque nominibus et historica synopsi aucta auth. P. Petro Schez e S. J. — Propugnaculum reipublicae Christianae in Ungaria iniquis casibus prodita etc. auth. Antonio Mindszenti e S. J. — Decus Europae seu domus Ursina M. Caroli Peterffy S. J. — Ortus et progressus universitatis Tyrnaviensis P. Emer. Tolvay e S. J. — Tractatus de melioris sortis electione controv. auth. Joan Mathesio. — Rationes XII. de zelo animarum P. Gabr. Kapi e S. J. — Principia. — Pazman: Precatorius Ungaricus. — Panegyricus, qua dum ven. archicap. Strigoniense justa persolveret eminentissimo cardinali de Saxonia archieppo Strig. auth. illmo. ac rdmo. dno. Francisco L. B. de Peterffy canonico Strig. — Zlaty prsten. Precatorius idiom. Bohemico. — Ciceronis epistolae. — Fasciculus miscellaneus seu conciones festivae auth. illmo ac rdmo. dno Stephano Illyés praeposito majori Strig. — Wiederholtes Kurz und Gut, das ist wahrer und khlarer Unterricht den catholischen Glauben zu verthätigen. — Ultimum mundi quadriennium P. Joann Kazi e S. J. — Opuscula catechetica ab anno 1720. usque ad annum praesentem tomuli 7 auth. P. Gabr. Kapi e S. J. — Directoria et calendaria imprimuntur annis singulis. Omnes hi revisae a cancellario universitatis pro tempore existente vel aliis revisoribus a superioribus constitutis juxta morem Societatis et juxta privilegium S. C. Regiaeque Mtis., quod excelso Consilio Ltli. Regio in paribus authenticis humillime praesentatur. — Tyrnaviac, 15 Április 1726. Georgius Rajcsányi collegii et universitatis Tyrnaviensis S. J. rector. — (Kanc. lev. Litterae Consilii anni 1727. nr. 61.)

II. A KASSAI JEZSUITA-NYOMDA 1716—1726 KÖZÖTT ELŐÁLLÍTOTT SAJTÓTERMÉKEINEK JEGYZÉKE.

CATALOGUS LIBRORUM IMPRESSORUM IN TYPOGRAPHIA
ACADEMICA COLLEGII CASSOVIENSIS S. JESU AB ANNO 1716.

1716. Alphabeticus Germanicus 8°. — 1717. Officium de S. S. Sacramento 8°. — Principia Alvari 8°. — Vectigal virtutis M. Zarubal 12°. — 1718. Syntaxis Alvari 8°. — Prosodia ejusdem 8°. — Diarium adolescentis studiosi 12°. — Epistolarum libri 4 Ciceronis 8°. — Manuale sacerdotum 18°. — Tractatus Chiriae 12°. — Canisius 8°. — Coeleste prodigium P. Mindszety 12°. — Fatales Ottomannicae lunae ecclipses M. Franc. Brunovszky 12°. — 1719. Significata 8°. — Formulae variandi 8°. — Precatorius Germanicus P. Guttmann 12°. — Ovidius 8°. — Lelki kincs. Precatorius 18°. — Soproni piros tyukmony 12°. — Guttae ex libethra deliberatae M. Némethy 8°. — 1720. Philosophia naturae genio artis ingenio jucunda P. Thuróczy 12°. — Deliciae eucharisticae 24°. — Duplex clavis aurea 24°. — Petrarcha Ferenc 12°. — Ubi scriptum est 12°. — Prima generis humani philosophia P. Thuróczy 12°. — Coronatae virtutes M. Némethy 12°. — 1721. Canisius 8°. — Cicero parvus 8°. — Facilis descensus averni P. Segnery 12°. — Ars metrica 12°. — Antidotum contra venena P. Szerdahelyi 12°. — Methodus continue loquendi 8°. — Alphabeticus pure Ungaricus 8°. — Calendarium oeconomicum 4°. — Uti társ. Precatorius 12°. — Praesidium spirituale 12°. — Fasti Hungariae M. Kazy 8°. — Imago Hungariae M. Kazy 12°. — 1722. Graeca 8°. — Alphabeticus Latino-Ungaricus 8°. — Religio salvifica P. Szerdahelyi 8°. — Igaz hit. 12°. — Alphabeticus Germanicus 8°. — Rhetorica Suarii. — Lelki Pais. Precatorius 12°. — Tragoedia de Christo patiente 4°. — Chorographia Hungariae urbium 12°. — Fructus hyemalis. Precatorius 8°. — Corona Christi dni. 12°. — Hungaria apostolica M. Benyovszky 12°. — Musae peregrinae M. Imrikovics 8°. — 1723. Principia 8°. — Candidatus rhetoricae P. Juvencii 12°. — Tintinnabulum de novissimis 12°. — Opusculum de vera et falsa religione P. Szerdahelyi 8°. — Hortus divinorum eloquiorum 8°. — Cicero magnus 8°. — Keresztyén tudomány 8°. — Officium de S. S. Eucharistiae sacramento 8°. — Alphabeticus Latino-Ungaricus 8°. — Epitome viri ecclesiastici rdmi. dni. Handler 12°. — Comitiae sapientiae M. Imrikovics 12°. — Sacra fragmenta Parnassi M. Sztankai 12°. — 1724. Collyrium ad curandos oculos M. Szerdahelyi 12°. — Responsum critico-polemicum P. Szerdahelyi 8°. — Pázmány Precatorius 4°. — S. S. Gertrudis et Mechtildis Precatorius 4°. — Magyar Angyalka 12°. — Consolatorium animae P. F. Körmendi Ord. Praed. 12°. — Officium Beatae Virginis 18°. — Officium S. Judae Thadaei 12°. — Magna Ungarorum Domina M. Sztankay 12°. — Bellum ignorantiae M. Riederer 8°. — Flores sacrorum eloquiorum illmi. et rdmi. dni. Foglár 8°. — 1725. Tekintetes tudomány 12°. — Officium S. Isidoris 8°. — Ferculum vitae aeternae illmi. et rdmi. dni. Foglár 8°. — Epitheta 8°. — Epistola sacerdotis de occasionibus perniciosis 12°. — Canisius 8°. — S. Nepomuceni precatorius 18°. — Alphabeticus Slavonicus 8°. — Philippicae sacrae P. Szőrény 12°. — Lelki szemgyógyító P. Szerdahelyi 12°. — Signa ecclesiae P. Rajcsány 12°. — Acta illustrata heroum et herooidum Hungariae M. Árvai 12°. — Epistolae heroum Hungariae M. Kövér 8°. — His accedunt libelli congregationum, calendaria, directoria, orationes panegyricae, funebres, cathalogi, theses, praelectiones, testimonia, oratiunculae, periochae, epistolae, bullae, tabulae Graecae, tabulae pro sacris, modus ministrandi, indulgentiae. — (Kanc. lvt: Litterae consilii anni 1727. nr. 61.) —

III. A POZSONYI ROYER-NYOMDA 1719 ÉS 1726 KÖZÖTT ELŐÁLLÍTOTT SAJTÓTERMÉKEINEK JEGYZÉKE.

Specificatio deren alhier zu Pressburg nach aufgerichter Buchdruckerei in Druck verfertigten Wercken. — Anno 1719. wurde die alhiesige Buchdruckerei aufgericht, der Anfang aber zu dem Drucken gemacht in dem Monath Julio und seynd bis zu End obstehenden Jahrs nachfolgende Werckel verfertigt worden: Nutzbahre auserlessene Frage über den Catechismus P. Canisii von 1. Bogen im 12°. — Vollkommene Beichtlehr 2 Bögen in 12°. — Beichtbüchel oder Bericht von dem heil. Sacrament der Buss und von denen Sünden 2½ Bogen in 12°. — Seeliger Todt oder Gebett zu Gott ½ Bogen in 12°. — Alle censurirt von R. P. Francisco Mayer S. J. rectore alhier. — Anno 1720. — Officium oder Tagzeiten von der reinen unbefleckten Empfängnis Mariae 1 Bogen in 18°. — Seraphisches Bruderschaft-Büchel S. Francisci in hungar. Sprach von 17½ Bogen in 12°. — Unvergänglich Oesterreichisches Tugendhaus oder Leich-Predig, so alhier gehalten worden in der Collegiat-Kirche nach höchst seel. Hinscheiden weil. der Römischen Kayserin Eleonora von 6 Bogen in folio. — Anno 1721. — Passion unsers lieben Herrn Jesu Christi 5 Bogen in 18°. — Das grosse Officium oder Tagzeiten von der allerseeligsten Jungfrauen und Mutter Gottes Maria 5½ Bogen in 12°. — Bruderschaft-Büchel des Scapulirs der allerheiligsten Dreyfaltigkeit von Erlösung der gefangenen Christen von 8½ Bogen in 12°. — Alle von obgedachten R. P. rectore censurirt. — Anno 1722. — Auslegung christcatholischer Kirchen-Lehr 12 Bogen in 8°. — Ein bömisches Gebettbüchel von A. R. P. Uzeroczy canonico alhier 9 Bogen in 12°. — Leben des heil. Francisci Serafici in hungarisch Sprach 56 Bogen in 4°. — Laurentii Scupoli lelki viadalma hungar. Büchel 19½ Bogen in 8°. — Lob. Red von dem heilig. Johann von Nepomuck 2½ Bogen in 4°. — Alle von R. P. Andrea Horváth S. J. rectore alhier censurirt. — Anno 1723. — Pressburger Calvarien-Büchel 16 Bogen in 8°. — Hungarisch Feyertag-Predigt von R. P. Sigismundo Csuzy Pauliner in Maria Thai 104½ Bogen in 4°. — Von obigen R. P. rectore censurirt. — Anno 1724. — Desertum asceticum terra desiderabili 26½ Bogen in 4°. — Sonntag Predigt in hungar. Sprach von obigen R. P. Csuzy 86 Bogen in 4°. — Kinderlehr-Buch is hungar. Sprach von erstgemelten Patre 106 Bogen in 4°. — Von obgemelten R. P. rectore censurirt. — Anno 1725. — Sonntag-Predigt in hungar. Sprach von oftgemelten R. P. Csuzy 104½ Bogen in 4°. — Andächtige Übung vor die arme Seelen in Fegfeuer 3 Bogen in 12°. — St. Johann Nepomuceni Büchel 8 Bogen in 12°. — Pressburger Andachts Eyfer zu dem heyligen Joseph 2 Bogen 12°. — Paradigma deliciarum Dei. Gebett-Büchel 5½ Bogen in 18°. — Kurtze Beweisung der wahrhaftigen angekommenen Messia 2½ Bogen in 8°. — Tractatus pacis et commercii inter Suam Caesaream et Catholicam Maiestatem etc. et inter Suam Regiam Catholicam Maiestatem Hispan. 4 Bogen in 4°. — Leich-Predig Ihrer Excell. Gr. Adam v. Kollonicz etc. 4 Bogen in folio. — Von R. P. Francisco Kiris S. J. rectore alhier censurirt. — Johann Paul Royer Burger und Buchdrucker zu Pressburg. — (Htan. lvt: Litterae 1726. március 11. Pozsony.)

IV. A LŐCSEI NYOMDA 1722—1726 KÖZÖTT ELŐÁLLÍTOTT SAJTÓTERMÉKEINEK JEGYZÉKE.

CATALOGUS LIBRORUM CUM CENSURA R. R. D. D. P. P. SOCIETATIS
JESU IN TYPOGRAPHIA LEUTSCHOVIENSI AB ANNO 1722. AD
ANNUM 1726. USQUE IMPRESSORUM.

1722. Joh. Am. Comenii Vestibulum 4 linguarum in 8°. — Vestibulum Latino-Hungaricum majus in 8°. — J. A. Comenii Vestibulum Latino-Hungaricum minus in 8°. — Joh. Rhenii Donatus Latino-Bohemicus in 8°. — Ejusdem Donatus Latino-Germanicus in 8°. — Ejusdem Donatus Latino-Hungaricus in 8°. —

Praecepta morum in 8°. — 1723. J. A. Comenii *Sensualium pictus 4 linguarum* in 8°. inchoatus. — *Abecedarium Bohemicum* in 8°. — 1724. Joh. Am. Comenii *Janua Latino-Hungarica* in 8°. — Joh. Am. Comenii *Orbis 4 linguarum partium impressus* sed non continuatus. — 1725. C. Dieterici *Institutionum rhetoricarum sciagraphia metro concepta* in 8°. — Joh. Jonii *Commentatio historico-juridica de origine et progressu juris Hunno-Hungarici* in 4° (titulus et dedicatio restat). — *Obzwaslstni pismo swateho reci* in 8°. — *Prima legendi elementa Latino-Bohemica* in 8°. — *Annua calendaria Hungarica, Germanica et Bohemica*. — *Abecedarium Latino-Hungaricum* in 8°. — *Specificatio librorum, qui pro revisione quidem exhibit, quorum impressio autem ob cassationem vel mutationem certarum rerum vel vocum in illis aut recusatam subscriptionem hucusque intermissa*:

Ogiri modlitby a pisme in 24° (1721). — *Dicséreték és soltárok* in 12° (1721). — *Catechesis minor Lutheri Latine et Germanice* in 8° (1721). — *Neu eingerichter ABC-Büchlein Latein und Deutsch* (1721). — *Enchiridion oder kleiner Katechismus M. Lutheri* (1721). — *Perlička aneb modlitby pobožne* in 24° (1725). — *Cantionale Bohemicum Georgii Trancoczy* (1721). — *Catechismus Bohemicus Lutheri* in 12°. — *Catechismus Latino-Bohemicus Lutheri* in 8° (1721). — (Kanc. lvt: *Litterae Consilii anni 1726. nr. 179*).

V. A BUDAI LANDERER—NOTTENSTEIN NYOMDA KÖNYVJEGYZÉKE 1734-BÓL.

CATALOGUS LIBRORUM IN TYPOGRAPHIA BUDENSIS APUD JOANNEM GEORGIUM NOTTENSTEIN REPERIBILIMUM.

LIBRI LATINI:

Alphabeticus liber Latino-Illyricus 8° = 6 den. — *Alphabeticus liber Latino-Ungaricus* 8° = 3 den. — *Alphabeticus liber pure Illyricus* 8° = 3 den. — *Alphabeticus liber pure Ungaricus* 8° = 2 den. — *Beniczki: Clavis coeli* 8° = 5 den. — *Canisius Latino-Ungaricus* 8° = 6 den. — *Canisius Latino Germanicus* 8° = 6 den. — *Cicero parvus* 8° = 6 den. — *Comparationes* 8° = 3 den. — *Colloquia Latino-Ungarico-Germanica* 8° = 5 den. — *Evangelium Ioannis, Benedictiones et Daemonis Flagellum. Cuiuslibet libra* = 25 den. — *Graetserius parvus* 8° = 10 den. — *Legum Sodalitatis* (12°) *libra* = 40 den. — *Orator catholicus auctore Adalberto Sztrakos* 12° = 10 den. — *Poësis seu liber 3. Emmanuelis* 8° = 6 den. — *Principia Latino-Germanica* 8° = 10 den. — *Principia Latino-Ungarico-Germanica* 8° = 10 den. — *Principia Latino-Ungarico-Slavonica* 8° = 10 den. — *Syllabus vocabulorum Ungarice, Latine et Germanice* 8° = 6 den. — *Syllabus vocabulorum Germanice et Latine* 8° = 6 den. — *Syllabus vocabulorum Latine, Ungarice et Germanice* 8° = 6 den. — *Syntaxis liber secundus* 8° = 7 den. — *Thermographia Budensis* 4° = 15 den.

LIBRI UNGARICI:

Argirus históriája 8° = 3 den. — *Apollonius chronicája* 8° = 3 den. — *Balassa Bálint* 24° = 13 den. — *Barabala. Libra* = 40 den. — *Cisio* 8° = 10 den. — *Chariclia* 8° = 10 den. — *Evangelium figurákkal* 12° = 10 den. — *Két gyümölcsöző olajfák, azaz Szt. Ferenc, Szt. Antal congreg. regulái* 8° = 25 den. — *Kemény János* 8° = 13 den. — *Köröszthöz vezető út képekkel* = 17 den. — *Köröszthöz vezető út a kisebb, képek nélkül* 12° = 5 den. — *Lelki fegyverház* 4° = 40 den. — *Lelki kincs* 32° = 6 den. — *Lilium kert* 8° = 20 den. — *Murányi Venus* 8° = 10 den. — *Mária Magdolnárúl* 8° = 3 den. — *Missionarius énekes könyvecske* 12° = 5 den. — *Stilfrid históriája* 8° = 5 den. — *Salamon históriája* 8° = 5 den. — *Tükör, melyből asszonyok erkölcsé kinéz* 8° = 4 den. — *Tragoediae* 8° = 5 den. — *Tangredus históriája* 8° = 2 den. — *Trója város históriája* 8° = 5 den. — *Tsengetyű* 8° = 5 den. — *Tholdi Miklós. Libra* = 40 den. — *Tékozló* 8° = 3 den. — *Útitárs képekkel* 24° = 13 den.

LIBRI GERMANICI:

ABC Täferl. Das Buch = 25 den. — ABC Büchl = 3 den. — ABC Büchl, doppelte = 6 den. — Allerhand Rosoli-Zettul. Das Buch = 40 den. — Allerhand Geist- und Weltliche Lieder. Das Buch = 20 den. — Allerhand Vers und Haussegen. Das Buch = 20 den. — Baum-Gärtl mit neuen Druck 18° = 10 den. — Beschreibung der königl. freyen Haupt- und Residentz-Stadt Ofen 8° = 10 den. — Catechismus samt Frag-Büchl = 4 den. — Creutz-Weeg mit 14 Station-Bilder 12° = 17 den. — Creutz-Weeg der kleine, ohne Bilder 12° = 5 den. — Crackauer Calender in 4° = 10 den. — Calender in 16° = 5 den. — Calender in 32° à 1 Kr. das Stuck. — Calender für Bauern à 1 Kr. — Calender an die Wand à 1 Kr. — Evangeli, einfache 16° = 12 den. — Evangeli, doppelte 16° = 18 den. — Evangelischer Wetter-Hahn, das ist ungleiche Reden Martini Lutheri von den vornehmsten Articulu christlicher Religion = 15 den. — Himmlischer Gnaden- und Lieben-Honig, Mess-, Beicht- und Communion-Gebetter in 16° = 12 den. — Kunst gottseelig zu leben in 12° = 5 den. — Kern aller Gebetter in 12° = 15 den. — Ministrier-Büchl. Das Buch = 25 den.

GÁRDONYI ALBERT.